

GÜNTER NOBIS, *Vom Wildpferd zum Hauspferd. Studien zur Phylogenie pleistozäner Equiden Eurasiens und das Domestikationsproblem unserer Hauspferde*. Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität zu Köln, Köln-Wien, 1971, Böhlau Verlag. 72 pagini, 31 tabele în text, 6 planșe, 58 diagrame, 126 tabele dimensionale. Rezumate în limbile franceză, engleză, rusă.

Equidele reprezintă una din unitățile taxonomice de mamifere care i-a inspirat pe paleontologi să scrie un mare număr de lucrări sintetice sau monografice de proporții variabile, cuprinzând materiale de pe teritorii geografice mai mult sau mai puțin restrinse, într-un cadru cronologic oarecum circumscris. S-ar părea chiar că în funcție de descoperirile cele mai recente ale vremii și de acumularea unui volum considerabil de păreri și articole de specialitate, s-a simțit din timp în timp necesitatea unei puneri la punct a problemei și astfel au apărut sintezele lui F. C. Major (1877/1880), v. Reichenau (1915), A. T. Hopwood (1936), Vera Gromova (1948), pentru a cita numai pe cele mai bine cunoscute. Iată că G. Nobis și-a asumat greaua răspundere a unei noi sinteze asupra equidelor, abordând cu mult curaj formele pleistocene și filogenia lor pe întregul continent eurasiatic, ca și foarte delicata chestiune de originii cailor domestici.

Într-un foarte scurt capitol metodologic (p. 6—11) se stabilește ceea ce autorul însuși denumeste „ABC-ul pliurilor de smalț”, mai precis, 42 caractere-variente codificate pentru dentiția superioară și 39 pentru dentiția inferioară. Ideea în sine este interesantă, cu atât mai mult cu cât metoda este susceptibilă de amplificare (sau ameliorare) prin înmulțirea numărului de caractere, în funcție

de variabilitatea prezentată de un nou material descoperit (sau de optica unui cercetător). Din păcate, autorul nu a găsit cea mai fericită formă de exprimare grafică a rezultatelor aplicării metodei (poate și datorită dorinței de excesivă acuratețe și deci, de complicare prin menționarea stadiului de uzură a fiecărui dinte în parte), așa încât diagramele construite sînt greoaie, dificil de urmărit. De altfel, chiar și în text, în caracterizarea unei specii sau subspecii, autorul nu se prea bazează pe curba rezultatelor integrale obținute prin această metodă, ci mai adesea urmărește trăsături izolate (lungimea protoconului etc.).

Pentru Cuaternarul inferior, urmînd exemplul lui Prat, Nobis recunoaște cele două subspecii *Equus (Allohippus) stenonis senzensis* și *vireti*, preconizate de autorul francez. Equidul mic de la Valdarno (considerat de Azzaroli ca termen final de evoluție al equidelor villafranchiene din peninsula italică) este dubitativ transformată în subspecie: *E. (Allohippus) stenonis stehlini* (?) (Azzaroli). Adăugăm însă, că aceasta nu este o rezolvare, deoarece animalele de talie mai mare, cronologic mai vechi, din aceeași localitate, trebuiau să capete în mod obligatoriu o denumire subspecifică proprie. Reprezentantul asiatic aproximativ contemporan este redus și el la gradul de subspecie (*E. (A.) stenonis*

sanmeniensis (de Chardin et Piveteau). Pe baza indicilor metapodiilor specia *sylvarum* Kretzoi este atașată subgenului *Allohippus*.

Formele stenoniene mai târzii (sfârșit Cuaternar inferior/Cuaternar mijlociu) de la Kislang, Villány etc., ca și unele descoperiri din Asia (Irtiș, Tologoi etc.) sînt menționate în grupul mare *E. (A.) stenonis*.

Pentru prima parte a Cuaternarului mijlociu se constată persistența Equidelor primitive (*E. (A.) allidens*, *marxi*, *sussenbornensis*) atît în Europa de est (complex Taman), cît și în Europa centrală (*Sussenborn*, Voigstedt).

În lipsa craniului, singura distincție posibilă între subgenurile *Allohippus* și *Equus* s-ar manifesta în proporția dintre componentele membrului pelvin în sensul că, la femure de lungimi egale, la subg. *Allohippus* tibiile sînt mai lungi și metatarsienele 3 mai scurte. Deși criteriul pare să fie susținut statistic, menționăm că valoarea sa practică este destul de relativă, pe de-o parte pentru că descoperirea oaselor lungi întregi este rară, pe de-altă parte, pentru că descoperirea oaselor conexe este și mai rară.

Primii cai s. str. = subg. *Equus* apar la Mauer și Mosbach prin *E. (E.) mosbachensis* (v. Reichenau), cu o înălțime medie la greabăn de 158,3 mm întîlnit, în faza Elster în multe localități din Eurasia, fără ca limitele exacte ale ariei sale de răspîndire să fie cunoscute. De asemenea, asupra originii sale, pentru moment, nu se pot face precizări, dar Nobis respinge cu vehemență orice încercare de a i se fi găsit un strămoș reprezentant în Cuaternarul inferior.

Datorită reducerii dimensiunilor scheletului în comparație cu calul de la Mosbach, deși păstrează dimensiuni egale ale dentiției, equidele de la Chatillon-Saint-Jean (Drôme) ar fi filogenetic mai noi. Stratigrafic, ele s-ar plasa într-o fază a glaciațiunii Mindel.

La *E. steinheimensis* (v. Reichenau), prin scăderea taliei și a dimensiunilor dentiției, se realizează o rearmonizare a proporțiilor întregului animal.

Ca o încheiere la equidele pleistocenului mijlociu remarcăm că autorul german nu ezită să desființeze o specie de mult intrată

în literatura de specialitate, *E. abeli* (Antonius), pe care îl identifică cu *mosbachensis*, în schimb, pentru resturile din Drôme nu îndrăznește să creeze o nouă specie. De asemenea, nu face nicăieri precizarea dacă între caii de la Mosbach — Chatillon — Steinheim înțelege o legătură filogenetică directă sau nu. Conform principiilor adoptate, după care descendența filogenetică s-ar recunoaște printr-o scădere întîi a oaselor scheletului și numai într-un stadiu ulterior scăderea dimensională a dentiției, s-ar părea că acceptă filiația celor trei specii.

Pentru Cuaternarul superior, la equidele din straturile 20 e—b și o parte din stratul 20 a de la Achenheim, se constată o talie asemănătoare cu a cailor de la Mosbach, în schimb dentiție mai mică, protocon mai scurt etc., ca și o altă structură a formațiunilor de smalț ale dentiției inferioare, trăsături considerate de Nobis ca fiind suficiente pentru crearea unei noi specii: *E. achenheimensis*, venită cu un val faunistic din spre est, la sfîrșitul glaciațiunii Riss.

Prin descreșterea treptată a taliei, calul de la Achenheim evoluează într-o nouă specie: *E. remagensis*, formă caracteristică paleoliticului mijlociu. Această specie este scindată în două subspecii: *E. r. remagensis* (Nehring) cu arie de răspîndire în Europa centrală și de vest și *E. r. latipes* (Gromova), în Europa de est.

Nobis suprimă specia *germanicus*, înlocuind-o cu *remagensis*. Astfel, alături de desființarea lui *E. abeli* și a grupului de forme *mosbachensis-abeli*, își asumă greaua răspundere de a contesta întreaga recentă revizuire a equidelor din Moravia și Germania de est.

Prin continuarea descreșterii taliei, dar menținerea unei structuri robuste și a unei dentiții de dimensiuni relativ mari, se ajunge la *E. ferus* (Boddaert), reprezentat în paleoliticul superior prin două subspecii noi: *E. f. solutrensis*, în Europa centrală și de vest (tip caii de la Solutré) și *E. f. ferus* în Europa de est (tip caii de la Mezin). Ca și în cazul subspeciilor din paleoliticul mijlociu, observăm că nici pentru cele din paleoliticul superior nu se face măcar tentativa schițării aproximative a ariilor lor de răspîndire și deci,

nici a regiunilor unde subspeciile puteau intra, eventual, în contact.

Talia forme este „a devenit din nou mai mare în condițiile optimale de viață de după apogeul ultimei glaciațiuni” (p. 54). Acest cal, cu talia de 1,48–1,54 m ar fi *E. f. gmelini* (Antonius), cunoscut în vremurile istorice sub numele de tarpan sau calul sălbatic din centrul și sudul Rusiei.

Pe de altă parte, același *E. f. ferus* ar fi suferit, în condițiile biotice puțin favorabile ale Asiei, o scădere a taliei combinată cu dinți de dimensiuni relativ mari, evoluând spre calul sălbatic mongol = *E. f. przewalskii* (Poljakoff), singura formă de cal sălbatic care mai dăinuie și astăzi. Aceste două subspecii „aparțineau în mezoliticul timpuriu grupului de forme încă destul de omogen *E. ferus* și, începând din această vreme, s-au dezvoltat divergent, în izolare geografică și fiziologică” (p. 67). Ni se pare că termenul de „mezolitic timpuriu” este un indiciu cronologic prea vag, știut fiind pe de o parte că concepțiile cercetătorilor asupra „mezoliticului” sînt foarte diferite, pe de altă parte că etapele sale nu au fost pretutindeni sincrone.

În ceea ce privește subspecia central și vest-europeană *E. f. solutreensis*, reprezentanții săi s-ar afla în Lausnitz an der Orla (asociat

cu un facies magdalenian), Andernach și la Roucadour (într-un mediu neolitic) cu o talie pitică. Nu înțelegem de ce condițiile de viață din centrul U.R.S.S. în timpul ultimei părți a glaciului și în finiglaciuar sînt considerate mai prielnice, favorizînd o creștere a taliei, în vreme ce în Europa centrală și de vest ele ar fi fost atît de vitrege încît să fi generat un proces de nanizare a calului pînă tîrziu, în holocen.

După o analiză amănunțită a oaselor de cai de la Derejevca pe Nipru (ultima jumătate a mileniului 4 î.e.n.), Nobis ajunge la concluzia că provin de la o populație autohtonă, timpurie, de animale domestice. „După toate principiile de bază ale cercetării domesticirii zoologice, descendența din calul sălbatic autohton *E. f. gmelini*... este probabilă” (p.72).

Cu toate scăderile (dintre care numai unele au fost semnalate aci), lucrarea autorului german are marea calitate de a prezenta în general un mare volum de date dimensionale și în special pentru multe materiale din U.R.S.S. rămase nepublicate. În mod cert, nici o lucrare viitoare asupra equidelor, fie ea cît de mică, nu va putea face abstracție de aceea, documentată pînă aproape de perfecțiune, a lui Günter Nobis.

Alexandra Bolomey

TODOR GERASIMOV, *Anticinii sarcofazi ot Odessos*, Izvestia na Narodnija Muzei Varna, V, (XX), 1969, p. 49–70.

Profesorului Todor Gerasimov îi datorăm publicarea importantului grup de sarcofage descoperit în cursul anilor în orașul Varna. Avem a face cu un material valoros nu atît prin cantitate (sînt 14 sarcofage), cît îndeosebi prin locul său de proveniență — anticul Odessos — centru de mare importanță în descifrarea complexului peisaj artistic al Pontului sfînt în epocă romană.

În contextul studiilor asupra centrelor producătoare de sarcofage și a ariilor de difuziune ale acestora, regiunile de la Dunărea de jos au fost lăsate la o parte, materialul

fiind aproape necunoscut. Prin cercetările ultimilor ani însă, petele albe capătă culoare și sperăm că noi corpusuri adunînd materialele din Moesia Superior, Dacia și Turcia se vor alătura celor existente deja. Pentru a oferi o imagine exactă asupra tipurilor de sarcofage răspîndite în regiunile danubiene, credem absolut necesară includerea tuturor pieselor, inclusiv ale celor nedecorate. Salutăm deci publicarea de către T. Gerasimov a sarcofagelor nedecorate alături de cele ornamentate, regretînd însă că autorul nu precizează dacă acestea sînt selectate de domnia-sa